

Några anteckningar och reflektioner vid genomgång av gamla handlingar
i Hissjö byakista.

Under den tid då människor först sökte sig hit till våra nordliga trakter gav jakt och fiske dem deras livsförnödenheter. De följde då vattendragen som var betydligt större än nu och mycket rikare på fisk. Somliga vandra-re stannade där och gjorde sig bostäder. De blev bofasta. Där blev så småningom en by.

Så ha många av byarna vid t ex Umeälven kommit till och ända fram till våra dagar haft god inkomst av i synnerhet laxfisket. Sedan fortsatte bo-sättningen till längre bort belägna vattendrag.

När man sedan skaffade sig tamboskap, get, får och ko, blev gräsvärkten av stor betydelse för att hålla kreaturen vid liv under den långa kalla vintern och den togs väl till vara. Därför flyttade man ofta kreaturen under sommaren till längre bort belägna betesplatser s k fäbodar. Någon stannade där också vintertid och blev bofast, flera kommo dit. Där blev också en by. Så har troligen Hissjö by kommit till. Namnet ger oss där-till en fingervisning. I Gustaf Vasas jordebok av år 1543 skrevs det Hiiskeszioö och upplysning lämnas, att namnet kommer av Hiske, som i Västerhiskes. Enligt rektor Fahlgren betyder Hiske "småhus". När sen Hissjö blev by, kan måhända rektor Fahlgrens stora arbete om Umeå lämna besked, när det kommer ut. *Troligen 1539. Båga skattelängden*

tar upp alla byar, som då fanns.

I jordeboken får man också veta, att år 1543 hade byn fem grannar: Könik Håkansson, Germund Olsson, Olaf Gjerdsson, Anders Pålsson och Håkan Olsson är deras namn i moderniserad stavning. Man får också veta, hur mycket jord var och en ägde och skattade för.

Könik Håkansson	13	spannland	åker	-	15	spannland	äng.
Germund Olsson	12	-	"	-	"	-	"
Olaf Gjerdsson	12	-	"	-	"	-	"
Anders Pålsson	10	-	"	-	"	-	"
Olav Ersson	10	-	"	-	"	-	"

Åkern mättes i skelland /skel/.

1 skol skattade 4 penningar; 4 skol kallades spannland och skattade 16 penningar; 8 spannland kallades pundland och skattade 128 penningar.

För äng skattades i lass; 1 lass äng skattades således 4 penningar; 4 lass skattade 16 penningar o s v.

Huvudskatten i Västerbotten kallades sommarskatt och räknades från det ena årets höst till nästa års höst. Dessutom togs vinterskatt den s k "bågaskatten" av år 1539 "för den som skogsbrukning haver $\frac{1}{2}$ öre och haver han son eller måg i gården, som skogen brukar, giver han ock $\frac{1}{2}$ öre". I stället för penningar gives ett gråskinn.

Eftersom pengar sällan förekom bland allmogen, betalades skatten in natura och fogden fick sen i sin tur leverera värdet till kungens räknekammare. Gångbar valuta var år 1540 Mark, öre, örtug och penningar. 1 mark var lika mycket värd som 1 krona år 1903.

1 mark = 8 öre; 1 öre = 3 örtugar; 1 örtug = 8 penningar.

Hur levde då våra förfäder? Något berättas i samtida handlingar. Under medeltiden var man här befriad från skyldigheten att deltaga i krigståg. I stället skulle man skydda den egna hembygden från härjningar. Under Gustaf Vasas och hans söners regeringstid krävdes såväl manskap som hästar och dessutom matvaror till underhåll av krigsfolket. Läger man därtill de ofta förekommande extra skatterna t ex Älvsborgs lösen, då alla skulle betala en årlig skatt som för en bonde utgjorde 2 riksdaler, för en dräng 1 riksdaler och för en piga $\frac{1}{2}$ riksdaler i en tid då 1 riksdaler var priset på en tunna råg. Kom så därtill utskrivningarna av krigsfolk, som tog de arbetsdugliga från jorden, som skulle ge livsuppehållet och betala skatterna, förstår man att det var hårda tider.

Livet i byn hade också sina lagar. Byordning hade länge tillämpats med älderman, som sammankallade skattejordbrukarna till viss bestämd dag och tid för att överlägga och besluta om byns angelägenheter. Från år 1840 finns i Hissjö byaskrin ett register över där befintliga handlingar. Först nämnes "den nu gällande byordningen" dessutom brandordning och protokoll över husesyn och brandsyn. Byordningen, som troligen var från 1815, är numera borta. Kanske hade man inte något byaskrin vid den tiden. Det som nu skyddar byns handlingar bär årtalet 1862.

Den äldsta handlingen i byarkivet är från år 1773 och behandlar fördelning av odlingsmark mellan olika jordägare i Hissjö och Haddingen. Detta enligt häradsrättens förordnande och i samtliga byarnas närvaro jämte åboerne i Haddingen.

År 1789 var en grovbladig sågkvarn byggd i bäcken och skulle skattläggas. För Kungl. Cammarkollegiums utsända: en vice häradshövding, en kronofogde, en häradsskrivare och två nämndemän redogör man för hur stor "ränta" man skulle kunna betala i anseende till den korta tid tillräckligt vatten till sågning fanns.

År 1780 upplåtes mark till drängen Lars Eriksson från Ytterklinten, Bygdeå socken att avrödja och uppodla och få behålla under sin och hustruns livstid.

År 1802 gjordes ett torparekontrakt med Israel Andersson även han från Ytterklinten. Eftersom detta första kontrakt var så oerhört krävande gjordes, förmodligen genom någon utomstående person, föreställning hos byamännen om nytt kontrakt, som ett utdrag ur domboken daterat 14/5 1805 bevisar. Detta nya kontrakt skulle på begäran i domboken införas "torparen Israel Andersson till all den säkerhet, kraft och verkan som med lag stadgas och överensstämmer". Till yttermera visso har landshövding Stromberg genom resolution den 3/6 1806 bekräftat Israel Anderssons rättigheter.

Ännu ett upplåtelsekontrakt daterat 14/4 1818 då en bokhållare Eric Åberg arrenderar västra sidan av Grossmyran på femtio års tid och skulle sedan återlämna den till byn utan vederlag finns.

Så sent som 1867 skrevs ett arrendekontrakt med Daniel Persson i Långviken i två exemplar underskrivna av fyra skattebönder i Hissjö men ej av den tillämnade arrendatorn. Förmodligen fick saken bero. Det var ju svagar.

Vinterväghållningen återkommer ofta i handlingarna. År 1818⁺¹⁸¹⁹ gäller det Flurkmarkbornas kyrkväg, som enligt Hissjö bymän såväl vinter som sommar bör gå till Håkmark. Hissjö bymän håller gästgiveri och plogar på Degerforsvägen och det tycker de ska räcka. Men varken Flurkmarks- eller Håkmarksborna inställde sig. Om frågan löstes senare kan byarkivet ej ge besked om.

År 1824 gällde det väg till nybygget Västernäs och med väghållningsskyldiga i Hissjö, Haddingen och Långviken träffas överenskommelse.

1853 finner man plogningen på Degerforsvägen betungande och plogpenningarna - 50 riksdaler ~~för mig~~ - knappt tilltagna. Ärendet vandrar mellan olika instanser och slutet blir att en spegelfabrikör Högberg och Åboen C.J. Röring i Salomonsbesök åtaga sig ploga Hissjöbornas vägsträcka för det gällande priset 50 riksdaler.

Från byastämman 1844 finns en utomordentligt klar och tydlig redogörelse för vilka vägsträckor inom byn varje jordägare skulle iståndsätta och underhålla. Likaledes redogör ett protokoll från 1838 för vilka som ha

underhållsplik för de fyra broarna inom byn och ansvar för att de äro i brukbart skick.

År 1854 skulle Ökvattsbron repareras. Kontrakt om arbetet gjordes med Haddingsbor och priset 35 riksdaler betalas av Hissjö jordägare.

Ett bekymmer fanns, som var aktuellt år efter år och det var byns frostlanta läge. Ofta förstördes en lovande skörd under en enda frostnatt. Det har berättats för mig, att varje bonde tilldelats en smal teg på södra sidan av sjön för att där kunna skörda grobart utsäde. Minnet av den sista svåra missväxten åren 1861 - 1867 har genom hörsdigner bevarats fram till våra dagar. Alltifrån 1861 och sex år framåt frös säden i mer eller mindre grad bort på ett flertal ställen i hela länet och allteftersom åren gick, blev nöden allt större. Redan under 1866 nödgades man ibland använda bark och islandslav i bröd. Våren 1867 var sen. Först i slutet av juni kunde man så och redan 21 - 25 juli kom frost över hela länet och natten till den 21 augusti förstördes årsväxten totalt på somliga ställen. Natten till den 3 september kom så stark frost, att mindre vattendrag isbelades. Genom Landstinget med landshövdingen i spetsen utfärdades ett upprop till insamling till länets nödlidande. Och hjälp kom. K.M:t sände med ett kronans fartyg 2.000 kbfot råg och beviljade till undsättning 380.000 rdr och som lån 45.000 rdr. För pengarna köptes 5.000 tunnor mjöl och lika mycket korn varav hälften beräknades till utsäde. Dessutom hade från annat officiellt håll rekvirerats 2.200 tunnor spannmål. Länets befolkning uppgick till 90.000 personer men genom Undsättningskommittén i Stockholm och andra privata gåvor som tillkom, kunde befolkningen överleva. Och år 1868 gav god skörd.

Många hade under missväxtåren blivit skuldsatta och måste nu lämna det ställe, där de haft sin torftiga bärning. Hur gick det sedan för dem? Dels fanns det några små stugor och dels byggdes en och annan. På något sätt fingo de hemlösa tak över huvudet. Från år 1868 finns ett mycket nött och lagat blad, som berättar att Umeå sockens Undsättningskommitté anvisat 6 tunnor korn i värde 132 rdr till socknens Kommunalkassa "till utdikande av sankmark enligt kostnadsförslag och plan, som tidigare upprättats". Därmed skulle beredas arbete uteslutande åt sådana fattiga arbetsföra personer, som sakna annan sysselsättning. Återbetalning med 22 rdr i slutet av år 1870 och samma belopp år 1871. Och livet gick vidare.

Anslag till dikning av sjön hade förut begärts senast den 10/9 1856 i samband med ett större projekt att genom uppdamning av Tavleån leda vattnen i rännor och diken över Hissjö bys ångar för att där odlas grödorna och således

upphjälpa behållningen från kreatursskötelsen. Redan den 5/12 1857 fortsätter man att bearbeta frågan. Det är Stendammet vid Åkvarnen, som brådskar och en ränna över Degerdalen. År 1858 begär man att få agronomisk upplysning om vattenledningar och begär diariobevis att handlingarna ingivits, vilket landskansliet bekygar. Ett den 30/10 1874 dagtecknat diarium expedieras till Hissjö men nu gäller det dikning å frostlänt mark. Under tiden har lantmätare Ulfhjelm uppgjort plan och kostnadsförslag och agronom E.O. Mångberg uppgivit kostnaden till 28.084 riksdaler. Nu begär man hos Kungl. Majt. att få största möjliga anslag eller minst 1/3 av den förhöjda kostnadssumman och till sin underdåniga begäran bifogar man plan, betänkande och kostnadsförslag jämte Umeå socknens vitsord om arbetets nytta och nödvändighet för frostländighetens utrotande. Man hade begärt 1/3 av den beräknade kostnaden eller 9.300 kronor. I svaret på den underdåniga anhängan "synes företaget ej vara av beskaffenhet att företrädesvis komma till utförande". Alla berörda handlingar är genom ett blågult snöre hopfästa och försedda med en lackstämpel med Sveriges riksvapen och Oscar II:s valspråk och alla titlar. År 1881 kom det definitiva beskedet från väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, att "bifall till den gjorda ansökningen icke kunde ges, emedan den beräknade vinsten stod i ett alltför ofördelaktigt förhållande till kostnaden. Sedmera ha, enligt uppgift, flera begärda anslag till dikningsföretag gett bättre slutresultat men egendomligt nog finns inga handlingar därom i byarkivet, där de kunnat verifiera vad som gjorts för byns vidare utveckling på jordbrukets område.

Med tjänst och gentjänst sökte man också hjälpa varandra byarna emellan. Ett exempel därpå är att år 1828 ger Hissjö byarna jordägarna i Haddingen, Sunnansjö och Långviken rättighet att å Hissjö byarnas område bygga en strömkvarn nedanför "Sågekrogen" /vid nuvarande Bjurdammet/ om Haddingborna i gengäld sköta Hissjöbornas plogning mot Trehörningen. Det finns två något olika kontrakt från maj och juni samma år. Det senare kontraktet lovar giltighet till evärdelig tid.

Tre gånger har enligt byarkivet byn haft laga skifte, första gången år 1793. Från denna förrättning finns karta över byns ägor med lantmätare Anders Magnus Strinnholms namn och dessutom karta över Capellansbordets ägor men inga skifteshandlingar finns kvar. Drygt 40 år därefter kom nästa skifte år 1835. Från den delningen finns skifteshandlingarna kvar men ingen karta. Förmodligen klarade man sig med kartan från 1793. Nu hette lantmätaren Sandström. År 1880 är senaste skiftesförhandlingarna

påbörjade. Nu skulle såväl inägor som skog delas. Efter flera olika förslag blev lantmätare F.H. Grafström därtill förordnad. Denna delning blev den mest omfattande. Sonliga fick bo kvar på sin gårdstomt, andra dömdes till utflyttning. Åkerskiften bytte ägare och i skogen fick var och en sina skogsskiften. Sista dateringen är 13 mars 1834.

Mycket som i senare tid åligger allmänna och sociala organ var i forna tider överlämnat åt byborna att sköta själva t ex fattigvården. Ett byastämmoprotokoll från 1844 visar upp en lista med namn på bybor, som i tur och ordning skola svara för anmälan till Fattighkommittén när några äro i behov av fattighjälp. Redan år 1851 är denna överenskommelse upphävd och de närvarande uppdraga åt Carl Östensson att för framtiden åtaga sig detta uppdrag och därför skall han uppbära 2 riksdaler riksmünt vid varje åldermannabyte. Fattighjälpen gavs in natura och bestod oftast av korn eller mjöl. Ved i form av vindfällen och kvist fick man hämta i byns skog, men ingen råskog fick huggas. 1847 stadgades därför vite med 16 skillingar banco för varje stubbe, stor eller liten. Detta gäller såväl födorådsfolk som inhysingar. För varje större nötkreatur betalades mulbete med 16 skillingar banco för varje år och inga får fingo sommartid finnas i byn och göra skada på växtligheten på åkrar och ängar.

Så levde dessa födorådsfolk och inhysingar liksom vid sidan om skattejordbrukarna och försörjde sig genom dagsverken eller olika yrken. I byarna var det nog knappast något överflöd. Man hade lärt av de ofta förekommande hårda åren och potatisen, denna välsignade växt, var ännu icke så känd och odlad, som den sedan blivit och även den skadades av frosten.

Och när livet var slut och en enkel kista, svartfärgad med kimrök, blev det sista, som behövdes, ser man ibland i räkenskaperna; skjuts till graven för fattighjonet W.N. och betalades ur bykassan. Hårt och fattigt förefaller oss deras liv, som i gången tid levat här i byn, men det gavs väl också för den solskensdagar, som lättade mödan och bekymren och de hade en förmåga, som nu är sällsynt. De kunde uthärda.

Dessa korta anteckningar redovisar något litet av innehållet i de handlingar våra föregångare i byn lämnat efter sig i byarkivet. Genom dem ha vi glimtvis kunnat se tillbaka i tiden och förstå en del av de problem, som de ställdes inför och hur de försökte med de möjligheter, som då fanns, förbättra sin ställning. Vi vet t ex att det funnits sågar och kvarnar, som drivits med vattenkraft och att tjärbränning och salpeterberedning förekommit. Mycket mer skulle säkert kunna framdragas ur glömskan och

göra bilden av livet i byn fylligare. Ännu lever här personer, som kan berätta om tidor, då sjön varit så rik på gädda, att man kunnat salta ned för vinterbehov och genom byns ägor rinner Tavleån, som var känd vida omkring för sin rikedom på ädelfisk. Därmed kunde kosthållet betydligt upphjälpas. Jakten på småvilt och skogsfågel gav väl också en del inkomst. Därmed var älg mera sällsynt.

Självhushållning var regel. Ännu i början av detta århundrade levde man av vad som odlades och tillverkades på gården. Endast några få nödvändighetsartiklar köptes. Under första världskriget steg priset på böndernas produkter i snabb takt och efterfrågan på såväl matnyttiga förnödenheter som bränsle gjorde att pengar kom i onlopp.

Vad sedan jordbrukets utveckling och böndernas föreningsrörelse utfört, ha vi så nära i tiden, att det känner var och en till, och hur nutidens problem löses, tillhör framtiden att redovisa.

Härjed 1968

Hilda Rutensson